

Стражнікова Інна,

*д. пед. н., професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
імені Богдана Ступарика, ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника», Україна*

Навчально-методична література як історіографічне джерело

Актуальність дослідження. Класифікації джерел у комплексних історико-педагогічних дослідженнях, присвячених певним конкретно-педагогічним проблемам здійснюється у досить довільній формі, при цьому автентичні першоджерела («джерело-подія») та історіографічні джерела фактично не розрізняються, хоча вони мають істотні відмінності щодо природи походження, змістового й інформативного навантаження та інших ознак.

Мета. В ретроспективному аспекті розглянути проблему різновидів навчально-методичної літератури та історико-педагогічні підходи щодо особливостей її конструювання.

Аналіз сучасних досліджень. В останні роки проблема шкільного підручника почала активно з'являтися у фокусі уваги багатьох науковців в галузі педагогіки, методики та психології. Так, зокрема, питання проблеми шкільного підручникотворення та концепції підручника висловлено та обґрунтовано в роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: сутність підручника та його функціональна структура (В. Бейлінсон, В. Беспалько, Н. Буринська, Д. Зуєв, Ч. Куписевич, І. Лернер, В. Оконь, А. Сиротенко, І. Товпінець, В. Цетлін, Г. Шульце та ін.); значення навчальної книги в освітньому процесі (Ю. Бабанський, І. Лернер, О. Савченко, М. Скаткін, Н. Талізїна та ін.); підручник в контексті навчально-методичного апарату (Т. Байбара, Н. Бібік, О. Біда, С. Шаповаленко та ін.); вираження у підручнику змісту освіти включно з особливостями певної навчальної дисципліни (М. Бурда, І. Журавльов, Л. Зорїна, М. Фїцула та ін.).

Основний виклад матеріалу. Розв'язання цієї проблеми ускладнюється характером представленого дослідження, яке за профїлем відносимо до «історіографії історико-педагогічної науки».

Свою специфіку має таке історіографічне джерело як навчально-методична література. Її окремі різновиди співвідносимо з науковими академічними працями й вони слугують яскравими зразками історико-педагогічних синтез. У даному випадку йдеться передусім про підручники і навчальні посїбники з історії педагогіки та шкільництва, які увиразнюють зміну загальних парадигм і

концептуальних підходів до їх осмислення, відображають їх періодизацію, еволюцію освітніх систем, доробок про визначних персоналій тощо. Неоднозначно оцінюємо поширену за останнє десятиліття тенденцію, коли матеріали дисертаційних досліджень, задля апробації й оприлюднення їх результатів, видаються у форматі навчальних посібників, причому фактично без змін внутрішньої змістової структури. За таких обставин вони мало надаються до власне дидактичних цілей. У кожному конкретному випадку потрібно оцінювати доцільність видання під виглядом «навчальної літератури» праць з персоналістики чи з вузьких конкретно-педагогічних проблем, адже чимало з них написані сухим академічним стилем й так само не відповідають вимогам до навчальної книги.

Коли вчені констатують «достатній рівень» розвитку в Україні історико-педагогічної бібліографії [8, с. 367], то мають на увазі передусім діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки зі створення анотативних каталогів публікацій за певний період. Однак, як складова педагогічної науки ця галузь знаходиться у зародковому стані, про що говорить і нерозробленість її методологічних засад й категоріального апарату. Про це свідчить і незначна кількість тематичних бібліографічних покажчиків, книжкових оглядів, а також відсутність видань, які б фіксували появу педагогічної літератури в окремих регіонах тощо. Між тим, бібліографічні видання суттєво полегшують пошуково-евристичну роботу дослідника, позаяк дають уявлення про кількісні параметри праць, їхню тематику та інші показники, що зорієнтовують у «розбурханому морі» педагогічної літератури.

Довідникову літературу, використану у підготовці дослідження, поділяємо на дві групи. Першу становлять універсальні енциклопедичні видання [2] та видання з філософії, соціології, історії України й інших галузей знань [5; 6; 7]. Їхні матеріали засвідчують міждисциплінарний зв'язок та мають науково-теоретичне значення для осмислення певних загальних і вузлових проблем педагогічної науки. Другу групу представляють спеціалізовані академічні видання у вигляді, приміром, «Енциклопедії освіти» та педагогічних словників. Викладені в них базові характеристики освітніх процесів і явищ та дефініції понять педагогіки змушують постійно звертатися до таких видань при аналізі наукової літератури відповідного спрямування.

Загальновідомо, що всі види навчально-методичної літератури мають відповідати затвердженому навчальному плану освітнього закладу, теми мають текстологічно і змістовно збігатися з робочою навчальною програмою, література має бути оформлена відповідно до ДСТУ 8302:2015, винесена у кінець навчального видання, розділена на основну, додаткову і електронні ресурси. Кожна тема дисципліни має містити посилання на відповідні джерела.

Зокрема, підручник як основне навчальне видання містить систематизоване викладення навчальної дисципліни, що відповідає офіційно затвердженій навчальній програмі. Підручник повинен відповідати високому науково-методичному рівню, містити необхідний довідковий матеріал, навчальний зміст пов'язаний з практичними завданнями і мають простежуватись міжпредметні зв'язки.

Одним із пріоритетних аспектів підручникотворення є компетентнісний підхід. Двома основними компетентностями, які формуються при впровадженні компетентнісного підходу в навчанні є ключова та предметна. Реалізуюючи вищезазначені особливості у структурі, змісті та методичному апараті підручників, зокрема для загальноосвітніх шкіл створюються перспективи для подальшого розвитку методики навчання.

Загалом, створення якісного підручника вимагає значних зусиль із боку різних фізичних осіб і державних установ. Лише ефективно і раціонально скоординована їхня робота може забезпечити досягнення очікуваних результатів цієї багатоетапної діяльності. Проте, як часто свідчить практика, не всі її компоненти успішно спрацьовують, що спричинює появу деяких негативних наслідків, які гальмують процес підготовки якісної шкільної навчальної літератури і її вчасне надходження до користувачів.

На поступ теорії та практики сучасного підручникотворення впливає й проблема підготовки вчителя до успішної участі в створенні, експериментальній апробації, впровадженні й широкому застосуванні підручника в навчальному процесі. Відсутність у більшості вчителів підготовки до такої діяльності є однією з основних перепон на шляху ефективного розвитку вітчизняного підручникотворення.

Висновок. Отже, обов'язковою умовою при створенні підручників повинно бути врахування компетентнісної складової навчання. Основною метою змістового навантаження підручників,

запитань та завдань має бути підготовка підростаючого покоління до дорослого життя, шляхом формування в них гармонійних стосунків з навколишнім, природним середовищем і суспільством, яке сформується в освітньому процесі при застосуванні ключової та предметної компетентностей.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними щодо означеної проблематики вважаємо такі напрями: тенденції змістової трансформації підручників у різні часові періоди; компаративістські погляди на особливості підручникотворення в українському регіональному аспекті відповідно до навчальної дисципліни; порівняльна характеристика змістової складової навчально-методичної літератури у різні часові періоди/для різних дисциплін певного року навчання/регіональні особливості тощо.

Список використаних джерел

1. Адамович Г. Ідея народності в українському підручникотворенні 40-х рр. ХХ ст. *Актуальні проблеми української етнопедagogіки* / за ред. Скульського Р.П. Івано-Франківськ, 2001. С. 163-169.
2. Алмашій М. Русинська педагогічна енциклопедія. Ужгород, 2005. 304 с.
3. Бай І. Педагогічні засади укладання та ілюстрування українських підручників Галичини (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”*. Івано-Франківськ, 2005. 20 с.
4. Богданець-Білоskalенко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки ХІХ ст. - 50-ті роки ХХ ст.): *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”*. Одеса, 2007. 20 с.
5. Бібліографічний покажчик наукових праць інституту професійної освіти АПН України (1993-2003 рр.) / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Укл. Л. Н. Штома. Миколаїв, 2005. 224 с.
6. Бойко І. З. Українські літературні альманахи і збірники ХІХ - поч. ХХ ст.: *бібліографічний покажчик*. Київ: Наук. думка, 1967. 367 с.
7. Варшавчик М. А. Історіографічні джерела. Джерелознавство історії України: *довідник* / за ред. М. Варшавчика, Я. Калакури. Київ, 1998. С. 26-27.
8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.